

УДК 947.1/9(477) 10

РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Анатолій Фартушний

Національний університет "Львівська політехніка", кафедра філософії та культурології. 79013, Львів-13, вул. С.Бандери, 12.

Складовою частиною духовного відродження України є оздоровлення релігійно-церковного життя. Утворення та зміцнення української помісної православної церкви є нагальною потребою. Це відповідає національним інтересам України та сподіванням більшості її громадян.

Ключові слова: релігія, церква, відродження, конфлікт, мир, злагода.

Духовне життя в Україні ніколи не було прерогативою церковних діячів. Воно завжди привертало до себе пильну увагу щонайширших суспільно-громадських рухів та активних і патріотично налаштованих громадян. Причина зрозуміла: церковні (та довколацерковні) справи завжди були в Україні тією сферою, у якій перетиналися болючі суспільно-політичні та громадські (і громадянські) проблеми. Ситуація принципово не змінилася і понині. Аналіз цієї ситуації дає змогу висловити деякі міркування щодо становища та найближчих перспектив у царині духовного відродження України.

Релігійна ситуація в Україні унікальна й не має аналогів у Європі. В Україні завжди була (та й нині існує) принципово інша система історичних, геополітичних, етнічних, соціальних координат. У цьому складному та суперечливому контексті існує Церква, віруючі та духовенство, а заодно ще й уся розгалужена мережа інституцій з ними пов'язаних. Зауважимо також, що рух за церковне усамостійнення (автокефалію) не є в Україні виключно релігійним рухом, він склався та існує як органічна складова ланка (до того ж – одна з найвагоміших) національно-визвольного руху, спрямованого на проголошення, утвердження, захист, зміцнення та належне облаштування незалежної Української держави й перетворення її у демократичне, правове утворення з ефективною ринковою економікою та високим стандартом життя. Релігійно-церковні проблеми не можна вилючити з комплексу соціальних проблем сучасної України і трансплантувати у річище "довколаканонічних дискусій", у хисткому мареві яких так зручно (і так хочеться комусь) втопити раціональний сенс справи, до речі – цілком зрозумілий кожному об'єктивному спостерігачеві. Ні для кого не є

таємницею, що зовсім не догматично-канонічні тонкощі (у які широкий загальний втаємничений та до яких йому й байдуже) виводили на вулиці й майдани Львова та Києва, на поле Берестецької битви й на Чернечу гору у Каневі, під стіни духовного осердя Київської Церкви – Святої Софії Київської та Києво-Печерської лаври, до сотень і тисяч старих і нових святинь по селах, містечках і містах України мільйони стурбованих громадян. Ними таки рухало інше: бажання справедливості, порядку, ладу в духовному житті; прагнення бачити на своїй землі свою церкву не гнаною, не упослідженою під усілякими приводами (та й без них також), не затоптаною, не побитою, не штурханою поміж плечі, не покривдженою, не роздертою на шматки, а такою, якою вона може бути і є у справді цивілізованій країні – себто шанованою й авторитетною інституцією, духовною опорою народу, його морально-етичним репрезентантом, сумлінням і захисником нації, мудрим дорадником світської влади, сполучною ланкою поміж Творцем світу і кожною поодиноким людською особистістю, що є вінцем Божого творіння.

Людьми рухало непереможне бажання отримати, хай навіть з дуже великим припізнанням, те, що інші народи мали вже давно, а деякі етноси мали завжди, а саме: свою Церкву, що тисячами природних зв'язків поєднана з долею саме цього народу, із властивим саме йому способом буття у світі, з його мовою, з його історією, з його видатними духовними та світськими проводирями, яка не проклинала б їх, не піддавала анатемі (наша минувшина містить і такі, на жаль, приклади), а діяла б спільно з ними заради життя вічного, заради кожної людини зокрема та усього громадянства загалом. Такою Церквою не могла стати одержавлена структура, яка була змушена слугувати (хотіла вона того чи ні) імперським амбіціям світової наддержави. Була ця наддержава чужою українському народові й, м'яко кажучи, не надто дбайливою, послідовно винищувала національні риси в культовому будівництві, національні інтонації в музиці та співі, переслідувала національну книгу, українське шкільництво, виховні традиції, національну думку, глумилася над українською мовою, паплюжила українську історію та українську Церкву.

Церква мусить бути плоть від плоті народною. Тоді її приймуть віруючі, тоді за нею підуть люди. Вона ні за яких обставин не може дозволити собі стати знаряддям у руках імперських сил, не може стати виконавцем їхньої волі; вона не може впасти так низько, щоб бути засобом духовного поневолення нації. Йдучи цим шляхом, Церква неминуче зазнає фіаско й рано чи пізно (таки, мабуть, – дуже скоро) збере саме той урожай, засів під який сама ж і зробила. Великі слова Великого митрополита Іларіона (Івана Огієнка) слід пам'ятати завжди: “Служити Богові – значить служити народові. Служити народу – значить служити Богові”. Ця істина проста, як і

всі інші істини. Вона проста тому, що немає в ній лукавства, а є лише те, що йде від душі.

Церква – засіб спілкування людини з Богом, засіб очищення та порятунку душі. На цій ниві її покликання; на цій ниві її засів і ужинок; на цій ниві її праця та її успіх.

“Коли я молюся до Бога чужою мовою, – стверджував І.Огієнко, – то уста мої промовляють, а душа спить”. Ці слова митрополита висловлюють глибинну сутність проблеми, від якої вже не можна відмахнутися і яку ігнорувати небезпечно. Їх справедливість не доводиться обстоювати; кожен, хто чесний, інтуїтивно відчуває, що це саме так і ніяк інакше бути не може. Чужою мовою, з байдужим серцем, з лихою думкою мовлене слово не стане Словом високим, закличним, переконливим. Воно не від Бога йде і до душі не доходить. Кожна людина прагне чогось чистого, доброго, справжнього, істинного. Кожна людина має Віру, Надію, Любов; сподівається на милосердя, на співчуття. Кожна людина шукає того, що йде від переживання, від небайдужості, від доброзичливості, тобто – від душі. Душа ж прагне того слова, що веде до щастя. Душа прагне Своєї Церкви, що промовляє до людей своєю мовою. Саме цього прагла віддавна й земля України. І люди (як могли) творили її. Тому наш низький уклін подвижникам, що майже півстоліття (1946–1990) у підпіллі оберігали Українську Греко-Католицьку церкву, знищену тому, що була вона українською національною церквою. Як птаха Фенікс з попелу, постала вона (тепер уже назавжди) у незалежній Українській державі, пройшовши страдницький шлях крізь сталінські концтабори, репресії, людське нерозуміння та байдужість і відродившись знову завдяки потужному народному рухові, який прагнув оздоровлення усього соціального організму, з духовною ланкою включно, а, можливо, – і в першу чергу. Прагнення відродити саме українську церкву, що існувала, існує та й буде тепер вже завжди існувати у двох модифікаціях християнства східного обряду – тобто як Українська Греко-Католицька Церква і Українська Православна Церква (Київський патріархат та автокефальна церква), спиралось на усвідомлення того, що ці Церкви стануть духовним хребтом нації, яка підіймається з колін, скидає пута кількасотлітнього рабства й колоніального уярмлення та прагне цивілізованого облаштування свого буття. Нині Україна має своїх духовних репрезентантів – УГКЦ, УПЦ-Київського патріархату та УАПЦ. Їхня поява – це об’єктивний процес, який перепинити чи обірвати вже ніхто не зможе вже хоча б з тієї причини, що процес цей стався в душах людських, він є глибоко внутрішнім (особистим) явищем і втрутитись у нього чи унеможливити його зовнішніми засобами просто таки неможливо. Це створило принципово нову світоглядну ситуацію в Україні. Сутність її полягає в тому, що в країні утворились дві національні

церкви (із соціологічного погляду їх слід кваліфікувати саме так): православна – УПЦ-КП й УАПЦ та греко-католицька – УГКЦ.

Церква ніколи не була в Україні тільки релігійною організацією, вона завжди виступала репрезентантом нації та речником національних інтересів. Церква і мережа пов'язаних з нею інституцій, з неминучістю, котра виявляє закономірність, виходила в Україні поза межі власне релігійних стосунків. Церква в Україні була змушена виконувати такі функції, які за інших умов були б у полі зору інших суспільних чинників. Церква в Україні була виразником національного життя (національних інтересів, прагнень, потреб, бажань). Саме церковні діячі ініціювали суспільно-громадські рухи, утворення численних освітніх, культурних, наукових, видавничих, підприємницьких закладів і установ, часто очолювали їх. Діячі Церкви були ініціаторами дипломатичних акцій, скерованих на вирішення не тільки релігійних, а й національних проблем у широкому їх розумінні. Це не можна і не слід розглядати як ще одну аномалію у довгій низці всіляких інших вітчизняних аномалій. Може, комусь і хотілося б, щоб Церква опікувалась лише духовними справами – тими, які охоплює вислів “порятунок людських душ”. Однак скрізь у світі, особливо тоді, коли очолюваному тією чи тією Церквою народом доводилося сутужно, справжні духовні провідники бачили і розуміли своє покликання значно ширше, вони почували свою особисту відповідальність перед Творцем Світу за стан справ на цій землі.

Дуже тонко відчував соціальне покликання Церкви в Україні (та й загалом у світі) Великий Митрополит граф А.Шептицький. Торкаючись цього питання, довголітній предстоятель УГКЦ зауважував: “У всіх часах кожна релігія була завжди етичною доктриною, а тому – суспільною, і не було ще релігії, що відносячися лише до приватного життя чоловіка, не мала би з konieczності і суспільного значення” [3, с.208]. На його переконання, “релігії завжди є суспільними доктринами” [3, с.208].

Церква в Україні упродовж століть була інституцією глибоко національною. Драматичні колізії релігійної історії, аналіз позиції духовенства та переважної частини віруючих засвідчують це. Безліч церковних діячів із властивими їм ідеологічними симпатіями, суперечливі події релігійного життя концентрувалися у парадоксальний спосіб довкола глибинного й практично безперервного прагнення заснувати таку церковну організацію, яка була б виразником народного світовідчуття.

Християнська Церква тривалий час існувала в Україні як національна. Ця риса виразно простежується і в православній, і в греко-католицькій традиції. І перша, і друга існували саме як Українська церква.

Таке розуміння Церкви (як організації релігійно-національної, а ще точніше – національно-релігійної) закладене в менталітеті українців їхньою тисячолітньою історією. Це розуміння гранично чітко сформулював свого

часу видатний історіософ Юрій Липа: “Церква повинна відповідати характерові раси, бути українською для українських душ і тільки українською для їх єднання з Богом” [1, с.242]. Церковні діячі в Україні, які були наділені історичним чуттям та усвідомлювали свій громадянський і церковний обов’язок перед народом, діяли згідно з цією духовною потребою.

Національний характер Київської Церкви (інтеграційна назва і для православної, і для греко-католицької українських церков) виявлявся у цілком конкретних явищах. Їх виділив і оприлюднив глибокий знавець вітчизняної культури, церковної історії та християнської догматики Митрополит УАПЦ І.Огієнко у розділі “Національні окремішності Української Церкви”, який становить серцевину його фундаментального дослідження “Українська Церква”. Осмислюючи сутність християнської Церкви східного обряду, владика стверджував: “Кожна православна Церква із засади своєї національна як церква територіальна, як церква окремого народу... Кожна Церква, в тому числі й українська, виробила свої національні ознаки, бо ж православні церкви не знають нівелізаційної засади... Це нормальний стан церковного розвитку кожної православної Церкви” [2, с.75].

До національних особливостей української Церкви належать:

а) Святе Письмо від самого початку існування Київської Церкви викладалося добре зрозумілою народною мовою. Постійно поновлювались та друкувались уточнені переклади священних книг, узгоджені з живою народною (а пізніше – літературною) мовою.

б) Усі Богослужби відправлялися згідно із місцевим звичаєм.

в) Була певна своєрідність у виконанні церковних треб.

г) Високо цінувалася церковна проповідь, була особлива увага до неї.

д) Склалась витончена традиція церковного співу.

е) Виокремились особливості Богослужбової мови і (навіть) вимови.

є) Існувала власна церковна термінологія.

ж) Виникла своєрідна церковна архітектура, специфічна система художніх образів органічно вписалася в інтер’єр святинь [2, с.76-81].

Усі вищезначені особливості досить вагомі вже й кожна сама по собі. Проте, узяті разом, вони стають явищем принципово нового рівня й творять саме те, що можна і потрібно кваліфікувати як національну Церкву.

Зміни в релігійному житті та в церковній організації – це один із головних складників національно-духовного відродження України на межі другого та третього тисячоліть від народження Христа. Бажання принципово оновити форми релігійно-церковного устрою в Україні було глибоко закорінене в свідомості більшості населення, воно цілковито узгоджувалось із широким загальнонаціональним рухом початку 90-х років ХХ ст., який висував і домагався реалізації програми докорінних перетворень, що мала

політичні, економічні, національні, культурницькі та духовні (включно з релігійними) складники.

Стратегічний напрям бажаного оновлення був зрозумілим: по-перше, відновлення уже втретє в Україні самоуправної православної української (не лише за назвою, а таки насправді української) Церкви, яка була б помісною Церквою, тісно пов'язаною з вітчизняною духовною традицією, способом буття українців, їхньою ментальністю та (що дуже важливо!) враховувала б їхній історичний досвід у його позитивному і негативному виявах, а також ґрунтувалась би на сучасних геополітичних реаліях; по-друге, відновлення в Україні греко-католицької Церкви, яка впродовж тривалого часу була головним (а інколи – єдиним) представником і захисником української нації і яка найтіснішим чином пов'язана з долею та недолею українського народу.

Саме цього домагався широкий народний рух. І жодними косметичними засобами, словесною казуїстикою, щедрими обіцянками чи залякуванням цей рух стримати було вже неможливо. Відновлення Української Автокефальної Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви, що майже збіглося в часі, було логічним, відповідало громадянській потребі та суспільному поступу. Україна пам'ятає імена видатних людей, які очолили народний рух за духовне оздоровлення нації – архієпископа Житомирського та Волинського Іоанна, владики В.Стернюка, першого Київського Патріарха Мстислава, кардинала М.Любачівського, Київських Патріархів Володимира, Димитрія, Філарета, кардинала Л.Гузара. Їхні одностайні та спільні, яких в Україні чимало, зробили велику справу, виміряну поколіннями: утвердили ті Церкви, що є плоть від плоті українськими – УАПЦ, УГКЦ та УПЦ-Київського патріархату, які готові до єкуменічного єднання з християнами доброї волі, до діалогу та порозуміння. За цими християнськими спільнотами в Україні майбутнє, їхній потенціал (і кожної зокрема, і усіх разом) буде невпинно зростати. Це відповідає реальним тенденціям трансформації українського суспільства та його входження до загальноєвропейського цивілізаційного простору. Жодні “блокуючі” задуми та зусилля не зупинять цього процесу, можливо дещо відтермінують його в часі, ускладнять, Але вони вже невзможі зліквідувати той вагомий соціальний факт, сенс якого полягає у виникненні в Україні вперше за її дуже тривалу історію принципово нової релігійної ситуації, що характеризується утворенням і потужним впливом на духовну атмосферу у суспільстві трьох дійсно українських Церков, які служать і Богові, і українському народові, а не обслуговують (нарешті!) на українській землі ідеологічні потреби іноземного адміністративного апарату.

Зауважимо принагідно, що багато нині діючих канонічних православних помісних церков також мали суттєві проблеми із визнанням у період становлення. Упродовж майже 180 років такі проблеми мала й російська

православна церква, однак труднощі були зрештою подолані. Усі православні церкви набули належного визнання. Їх приклад й повинен бути прикладом для української національної церкви.

1. *Лука Ю.* Призначення України. Львів: Просвіта, 1992.
2. *Огієнко І.* Українська церква. Київ: Україна, 1993.
3. Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Т.1, Львів: Свічадо, 1994.
4. Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. Київ: Фонд К.Аденауера, 1998.
5. *Патриарх Димитрій.* На порозі 2000 року. Послання до віруючих України. Львів: УАПЦ, 1999.
6. *Юраш А.* Специфіка сучасної релігійної ситуації в Україні // Студії політологічного центру "Генеза". №1. Львів, 1998.
7. *Цар І.* Наш український Миколай Чудотворець. Львів: Місіонер, 1996.
8. *Блажейовський Д.* Три українські церковні унії. Львів: Свічадо, 1995.
9. *Воронин О.* Коротка історія Української православної церкви. Саут Баунт Брук: УАПЦ, 1989.

RELIGIOUS SITUATION IN THE CONTEXT OF THE SOCIAL-POLITICAL REALITIES OF CONTEMPORARY UKRAINE

Anatolij Fartushnyj

*National university "Lviv Politechnica" chair of
politology and sociology 79013, Lviv-13, S.Bandery str.,12.*

Health improvement of the religious-ecclesiastical life is the component of the spiritual regeneration of Ukraine. The foundation and strengthening of the Ukrainian Local Orthodox Church is the urgent necessity nowadays. It corresponds to the national interests of Ukraine and to hopes of the most of its citizens.

Key words: religion, church, revival, conflict, peace, agreement.

Стаття надійшла до редколегії 10.2001

Прийнята до друку 10.2001